

Emlékezés Huszár Tiborra (1930–2019), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Tibor Huszár (1930–2019), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Huszár Tibor (1930–2019) Széchenyi-díjas szociológus, egyetemi tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézetének alapító igazgatója, 2001-től Professor Emeritusa. A Magyar Tudományos Akadémia 1982-ben levelező, 1987-ben pedig rendes tagjává választotta. Székfoglaló előadását „*Új kérdések, megválaszolatlan dilemmák az értelmiségkutatásban*” címmel tartotta meg. Tudományos munkássága elsősorban a fiatalok bűnözés, a társadalmi nyilvánosság, az értelmiség, a politikatörténet, valamint a magyar szociológia történetének kutatására irányult.

1930-ban Veresegyházon született. Édesapja, Huszár (Hirsch) Sándor a Magyar Általános Ingatlanbank tisztviselőjeként biztos egzisztenciát teremtett a család számára, mely a gazdasági világválság következtében megingott. Édesapa elveszítette állását, a veresegyházi ház árverésre került. A család 1934-ben Budapestre, egy Erzsébet körúti udvari kétszobás, komfort nélküli lakásba költözött. Itt édesanya, Krausz Margit (1897–1978) varrónőként tartotta el családját, amit az 1940-es évekre sikeres vállalkozássá fejlesztett. Édesapja a zsidótörvények következtében nem tudott elhelyezkedni. Nővére, Huszár Ilona (1924–2009) 1950-ben, az orvosi diploma megszerzése után a Semmelweis Egyetem Elme- és Idegklinikáján helyezkedett el, szakterületén számos (pszichiátriai, neurológiai, igazságügyi elmeorvosi) szakvizsgát szerzett, 1979-ben egyetemi tanárrá nevezték ki.¹

Huszár Tibor gyermekéveit a főváros VII. kerületében töltötte, elemi iskoláit a Wesselényi utcai, majd a Kertész utcai iskolában végezte. Az ország politikai és gazdasági helyzete rányomta bélyegét gyerekkorára, visszaemlékezése szerint „kedvetlen és betyár rossz gyerek” volt (Velancsics 2020, 10). Mivel a tanulmányai kevésbé kötötték le, 1944-ben kézműipari pályára irányították: előbb lakatosinasként, majd egy kerékpárszerelő mellett dolgozott (Huszár 2010). A második világháború utolsó hónapjaiban a családjával megjárta az Óbudai téglagyárat, majd Budapest szovjet körbekerítése után nővérével az Akácfa utcai gettóban vészelték át a háború legvégét. 1945 és 1949 között középiskolásként a VI. kerületi Bárány Wesselényi Miklós Kereskedelmi Iskola tanulója volt. 1946-tól látogatta a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Rottenbiller utcai szervezetét, ahol titkárnak választották. 1947-ben a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (akkor Magyar Ifjúság Népi Szövetsége, MINSZ) budapesti központjába az agitprop osztályra került.

A sztálinizmus utolsó éveiben, 1949 és 1953 között az egyetemi éveit Moszkvában, a Lenin Intézetben töltötte. A pedagógiai szak mellett pszichológiai és logikai tanulmányokat folytatott, de valódi érdeklődése a filozófia és a szociológia irányába mutatott – ám ez utóbbi tudományterület abban az időben a Szovjetunióban nem volt oktatható. Tanulmányai során rendszeresen látogatta a Lenin Könyvtárat, ahol a politikailag nem támogatott szerzők művei nem voltak elérhetők, így főként orosz klasszikus irodalmi művek (pl. Gogol) álltak rendelkezésére. Emellett ösztöndíjasként lehetősége volt a moszkvai művészeti és kulturális életből is élményeket meríteni. Moszkvában ismerkedett meg későbbi feleségével, a szintén pedagógiai szakon hallgató H. Soós Máriával, akivel 62 éven át éltek házasságban. H. Soós

¹ <https://semmelweis.hu/baratikor/galeria/teljes-nevlista/huszar-ilona/>

Mária (1929–2011) szerkesztő, a Magyar Rádió munkatársa, a Nyitnikék, valamint a Mindenki Iskolája című műsorok kitalálója volt (Huszár 2016).

Huszárt 1954-ben a Dolgozó Ifjúság Szövetsége budapesti nevelési titkárává nevezték ki. 1956-ban részt vett a Petőfi Kör vitáin, melyek miatt politikai megbízhatóságát később megkérdőjelezték. 1957-ben eljárás indult ellene, párttagságát felfüggesztették, és nevelőként helyezték el a Szőlő utcai fiatalkorúak átmeneti nevelőintézetébe, majd 1960-ig a József Attila Gimnáziumban tanított (Huszár 1992, 39). Ebben az időszakban kezdett el szociológiai kutatásokkal, módszertannal foglalkozni. „És onnan már mindig kértem szabadságokat, és jártam le a sátoraljaújhelyi börtönbe, mentem a rákospalotai leány nevelő intézetbe. És teljesen autodidakta módon, német szociológiai kézikönyvekből – hogy mi az interjú meg a kérdőív – csináltam egy ilyen naiv kérdőívet” (Huszár 2011). Később kutatómunkájához Szalai Sándortól kért és kapott szakmai iránymutatást. „Aszódon, Rákospalotán gyűjtöttem az anyagot, s Szalai Sándorral konzultáltam” (Huszár 1992, 39). A nevelőintézetekben és büntetés-végrehajtási intézményekben végzett empirikus kutatásai alapján született meg kandidátusi értekezése a fiatalkori bűnözésről, melyet 1960-ban védett meg (Huszár 1964).

Huszár Tibor szakmai karrierjében kiemelkedik tudománypolitikai és intézményépítő tevékenysége, mely alapjaiban határozta meg az 1960-70-es években intézményesülő magyar szociológiát, annak későbbi kutatói és oktatói gárdáját. 1960-ban Molnár Erik helyetteseként került az ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelmi Materializmus Tanszékére, ahol népszerű előadó volt, de Molnár 1966-ban bekövetkezett halála után távoznia kellett. „Etikát oktattam, de aztán azzal támadtak, hogy »burzsoá nézeteket« propagálok. Ideg-összeroppanást kaptam, és lekerültem Parádra a kórházba.” (Velancsics 2020, 24) Ezek után Aczél Györgytől kapott felkérést egy szociológiai képzés – akkor még csak egy egyéves tanfolyam – megszervezésére az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében. Az intézet keretei között szervezett tanfolyamok szerkezete a későbbi időszakra nézve is megalapozták a hazai szociológiaoktatás lehetséges irányát, oktatói és kutatói gárdáját és hozzájárultak a tudományterület önállóvá válásához. Huszár Tibor mellett Ferge Zsuzsa, Kulcsár Kálmán, Cseh-Szombathy és Pataki Ferenc tanították a szociológia „klasszikusait”: Émile Durkheim, Max Weber, Robert K. Merton vagy Lukács György munkáit, melyek így az intézet kivételes helyzete miatt – korlátozott módon, de – itthon is elérhetővé váltak. A képzés teret biztosított a vitákra, előadásokra, a korábbi hazai társadalomtudományi gondolkodók bevonására is. A korszak körülményeihez képest szabadabb légkör és élénk szellemi élet alakult ki az intézet keretein belül. A képzés struktúrája egy komplex kutatási és oktatási metodikára épült, melynek bázisa kezdetben egy értelmiség-felmérés volt. A képzés ezáltal egy teljes kutatási folyamatot ölelt fel, melynek része volt az elméleti felkészítés, operacionalizálás, a kérdőív kidolgozása, lekérdezése, valamint statisztikai és kvalitatív elemzés is. Az empirikus vizsgálat idővel a vidéki értelmiség társadalmi szerepeire fókuszált. A tanfolyam sikeres megszervezése pedig már egy későbbi tanszék alapításának lehetőségét is magában rejtette.

Huszár 1969-ben kapta meg egyetemi docensi kinevezését, ugyanebben az évben alakulhatott meg egy szociológiai részleg, majd 1970-ben egy önálló szociológiai tanszék az ELTE Bölcsészettudományi Karán, melynek vezetésével megbízták. 1971 ősztől került meghirdetésre egy hároméves esti kiegészítő szociológiai szakoktatás,² később nappali képzés is indulhatott az egyetemen (Szabari 2015). A tanszék, majd 1983-tól a Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet intézményi működésére jelentős befolyást gyakorolt Huszár Tibor

² https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Szociologia_1972/?pg=318&layout=s

politikai integráltsága és stratégiai szerepvállalása. A pártállami struktúrához fűződő személyes és intézményi kapcsolatrendszere révén képes volt navigálni a tudományos autonómia és az ideológiai kontroll határmezsgyéjén, fenntartva ezzel a kényes egyensúlyt a lehetőségek és korlátozások között. Saját helyzetét gyakran a „keret” metaforájával írta le: „ha kívülről nézzük, bent van, ha belülről nézzük, akkor kívül van” – e kettős pozíció révén közvetítő szerepet töltött be a tudományos közösség és a pártirányítás között, amely lehetővé tette számára a szociológiai tanszék megalapítását és működtetését. Intézményépítő tevékenysége számos politikai és szakmai kompromisszumot követelt meg, azonban kortársai és egykori munkatársai elsősorban a stabilitás megteremtésében és a szociológia hazai egyetemi oktatásának intézményes megszilárdításában betöltött kulcsszerepét hangsúlyozták. Ugyanakkor megítélése nem egységes: bírálatok érték például a tekintetben, hogy 1972-ben részt vett a Lukács-tanítványok írásainak, valamint 1980-ban a Bibó István tiszteletére készülő emlékkötet tanulmányainak hivatalos véleményezésében – utóbbi értékelést később maga is tévedésnek minősítette (Huszár 2005; Velancsics 2020, 34).

Az általa vezetett tanszék oktatási (tanítás, szakkönyvek, oktatási segédanyagok, képzési tematika kidolgozása) és kutatási tevékenysége egyaránt jelentős volt. A tanszék 1973-ban két reprezentatív országos kutatást szervezett az értelmiség (ezen belül a jogászok és orvosok) társadalmi helyzetének feltárására. Az ebből született eredmények, elsősorban történeti-szociológiai jellegű összefoglalása *Történelem és szociológia* című kötetében jelent meg (Huszár 1979), amely címével is tiszteltett Hajnal István és Erdei Ferenc munkássága előtt. (A cím nyilvánvaló utalás Hajnal, illetve Erdei azonos című írásaira.) 1986-ban Huszár szerkesztésében jelent meg *A magyar értelmiség a 80-as években* című kötet, mely betekintést nyújtott a korabeli értelmiségi vizsgálatok eredményeibe (Huszár 1986). A kötet tudományos teljesítménye mellett jól példázza Huszár műhelyteremtő munkáját is. A könyv szerzőinek többsége, köztük Angelusz Róbert, Csepeli György, Somlai Péter, Solymos Zsuzsanna és Székely Mária a Huszár által kialakított intézeti keretek között vált kiemelkedő szociológussá: oktató és kutató értelmiségivé.

1976-ban védte meg a szociológiai tudományok akadémiai doktori értekezését, 1977-től egyetemi tanár. Az ELTE szociológiai tanszéke 1983-ban átalakult Szociológiai és Szociálpolitikai Intézeté, melynek igazgatója lett, tisztségét 1992-ig viselte. 2001-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Professor Emeritus címet adományozott számára.

Huszár tudományos érdeklődésének középpontjában az értelmiségyszociológia, a magyar értelmiségi mozgalmak történetének szociológiai elemzése, a magyar szociológia története, az elitek és a nómenklátúra, a pártállami rendszer működése állt. Olyan jelentős kötetei vannak, mint például: *Fejezetek az értelmiség történetéből* (1977), *Nemzetlét, nemzettudat, értelmiség* (1984), ami már előre vetítette az egyik legfontosabb kutatási területét, melynek fókuszában a két világháború közötti, valamint az 1945 és 1948 közötti időszak progresszív társadalmi-politikai folyamatai álltak. E kutatásait elsősorban a korszak jelentős, ugyanakkor számára mértéktartó értelmiségi szereplőinek – különösen a Márciusi Front tagjainak – tevékenysége és motivációs struktúrájának feltárása határozta meg. Huszár kutatói motivációit részben a történeti és politikai érdeklődése, részben pedig a hazai szociológia tudományos legitimációjának erősítésére irányuló törekvései inspirálták. Ennek jegyében különösen fontosnak tartotta a két világháború közötti magyar szociológiai, szociográfiai hagyomány feltárását, kiemelve annak értékközvetítő szerepét, integrálhatóságát a korszak ideológiai kontextusába. Tudományos tevékenysége egyik kiemelkedő jelentőségű aspektusát jelentette az elsődleges források, dokumentumok feltárása, szisztematikus publikálása és feldolgozása. Ebbe a tevékenységi körbe illeszkednek az 1970-es évektől kezdődően készített

interjúi is, amelyek során számos, a korszakban meghatározó szerepet játszó személlyel – többek között Fejtő Ferencel, Keresztury Dezsővel, Kovács Imrével, valamint Bibó Istvánnal, az 1990-es években Nyers Rezsővel – folytatott párbeszédet. Az interjúk jelentősége nemcsak tartalmi mélységükben, hanem létrejöttük körülményeiben is megmutatkozik. Huszár maga is reflektált arra a sajátos helyzetre, amely lehetővé tette számára e beszélgetések lebonyolítását: az 1983-ban megjelent *Beszélgetések* című kötet utószavában hangsúlyozza, hogy interjúalanyai „többségében olyan személyek, akik az elmúlt évtizedekben a magyar nép demokráciával szemben ellenséges politikai nézeteiket a Szabad Európa, az Amerika Hangja és a BBC adásaiban újra és újra kinyilvánították” (Huszár, 1983, 431).

Huszár kutatói érdeklődésének fókuszában különösen Erdei Ferenc és Bibó István életműve állt. Bár e figyelem szociológiatörténeti szempontból teljes mértéken indokolható, Huszár ezen túllépve Erdei és Bibó politikai nézeteinek, tevékenységének, valamint gondolkodásmódjuknak koherens feltérképezésére vállalkozott. Elemzéseiben arra törekedett, hogy feltárja a korszak meghatározó szereplői közötti viszonyrendszereket, azok dinamikáját, valamint a kulcskérdések – mint például a földreform, a közigazgatási rendszer, a város–vidék viszony, vagy a nemzetpolitikai diskurzus stb.– mentén kirajzolódó törésvonalakat és kapcsolódási pontokat. Értelmezése szerint e politikai és intellektuális struktúrák közvetlen hatással voltak a későbbi, így például az 1956-os eseményeket befolyásoló koalíciós konfigurációkra is.

Huszár 1991-ben megjelent monográfiája, amely a Márcusi Front működésének, Erdei és Bibó politikai gondolkodásának elemzését, a szeplők levelezésének részletes feltárását végezte el (Huszár 1991), a hazai szociológus- és történészgenerációk számára megkerülhetetlen referenciaponttá vált. Munkájában részletesen elemezte a Márcusi Front programnyilatkozatának különböző tervezeteit, valamint az azok mögött meghúzódó politikai és ideológiai motivációkat. A kutatásai során különös figyelmet szentelt annak a kérdésnek, hogy Erdei és Bibó miért nem csatlakoztak a Márcusi Front által kiadott, a zsidótörvények ellen fellépő nyilatkozathoz. Értelmezésében ez a döntés nem pusztán taktikai megfontolásként értelmezhető, hanem mélyebb elvi állásfoglalásként, amelyet Szabó Dezső szemléletének hatása is formált (Huszár, 1991, 82). E szempont megjelenítése pedig az adott korszakban fontos értelmezési fordulatot képviselt. Későbbi monografikus munkáiban kutatási horizontját kiterjesztette az 1945 utáni politikai elit meghatározó szereplőire is. Ennek eredményeként születtek meg életrajzi kötetei Kádár Jánosról és Nyers Rezsőről, amelyek az egyéni életutak bemutatásán keresztül a korszak politikai struktúráinak mélyebb megértését is elősegítették. Politikatörténeti elemzései közül ki kell emelni a kétkötetes *Kádár János politikai életrajz* (2001–2003), majd annak szélesebb nyilvánosság számára készített változatát: *Kádár. A hatalom évei 1956-1989* (2006) című köteteket.

Egyetemi munkája mellett már az 1970-es évek elejétől aktívan részt vett az MTA Szociológiai Bizottságának munkájában, melynek 1975-ben elnöke lett, majd 1990-ig tagja maradt. Az MTA Szociológiai Bizottsága az 1970-80-as években központ szerepet játszott a tudományterület működésében. A bizottság keretei között kerültek meghatározásra a főbb társadalomtudományi kutatási irányvonalak és itt került kialakításra az is, hogy mely kutatási terület, melyik intézmény(ek)hez tartozhat. Az 1971–75 közötti időszakra vonatkozó tervezet kidolgozásában Huszár már komoly szerepet játszott, elérve azt, hogy a hazai szociológia aktív kutatóinak nagyobb mozgástér jusson, illetve, hogy a már folyó szociológiai vizsgálatok szerepe hangsúlyosabb legyen.

A tudományos szervező munkája mellett Huszár jelentős szerepet játszott a hazai társadalomtudományi folyóiratok működtetésében is. Egyrészt, 1964–1992 között a *Valóság*

című lap szerkesztőbizottságának tagja volt, mely az 1970-80-as években a társadalomtudományok, köztük a szociológiai diskurzus egyik fő platformjává és a hazai értelmiség egyik legolvasottabb lapjává vált. „A lap úgy készült, hogy minden beérkező cikket érkezési sorrendben fölírtak egy lapra. Keddenként – amikor mindenkinek be kellett jönni – el kellett olvasni és le kellett osztályozni őket. Öt-hat osztályzatból összeállt, hogy melyiket preferáljuk, milyen sorrendben, és melyik az, amelyik nem kell. Érdekes módja volt ez a szerkesztésnek – utána pedig megkezdődött a vita. Az esetek többségében egyébként egybevágtak a vélemények.” (Velancsics 2020, 34). Másrészt, 1973–1980 között a hazai szociológia elsődleges diszciplináris folyóiratának, az 1972-ben alapított *Szociológia* (1991-től *Szociológiai Szemle* néven a Magyar Szociológiai Társaság lapjaként jelenik meg), című lap szerkesztőjeként dolgozott.

Felhasznált irodalom

- Huszár Tibor 1964: *Fiatalkorú bűnözők. Adalékok a fiatalkori bűnözés problematikájához az 1950–1959. évek felmérései alapján.* Budapest, Tankönyvkiadó.
- Huszár Tibor 1979: *Történelem és szociológia.* Budapest, Megvető Könyvkiadó.
- Huszár Tibor (szerk.) 1986: *A magyar értelmiség a 80-as években.* Budapest, Kossuth Kiadó.
- Huszár Tibor 1991: *Párhuzamok és kereszteződések Erdei Ferenc, Bibó István és a Márciusi Front.* A Makói Múzeum Füzetek 68. Makó.
- Huszár Tibor 1992: A magyar szociológia intézményesüléséről. Az interjút készítette Gábor Kálmán. *Replika*, 1–2. 31–47.
- Huszár Tibor 2010: *Metszetek – Nyolc évtized magántörténelméből.* Budapest, Corvina.
- Huszár Tibor 2016: *Tiszakécskétől a Bródy Sándor utcáig. H. Soós Mária élete fényképek, emlékező sorok, iratok nyomán, 1929–2011.* Budapest, Corvina Kiadó.
- Huszár Tibor 2005: Vélemény Bibó István emlékének szentelt tanulmánykötetről. *Élet és Irodalom*. 2025. október 21. 12–18.
- Szabari Vera 2015: Egy tanszék létrehozása az 1970-es évek Magyarországon. In: Szabari, Vera; Takács, Erzsébet; Pál, Eszter (szerk.) *Vita Publica: Tanulmányok Rényi Ágnes tiszteletére.* Budapest, ELTE Társadalomtudományi Kar, 207–220.
- Velancsics Béla 2020: *Interjú Huszár Tibor akadémikussal.* Utak a Széchényi térre. MTA https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2020/Huszar_book-06.pdf

Szabari Veronika
Habil. egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Társadalomtudományi Kar, Társadalomelmélet Tanszék
szabari.veronika@tatk.elte.hu